

УДК 81'362

НЕМИС ЖАНА КЫРГЫЗ ТИЛИНИН ЗАТ АТООЧТОРУНУН ТҮЗҮЛҮШҮНҮН
ОКШОШТУКТАРЫ ЖАНА АЙЫРМАЧЫЛЫКТАРЫ

Аранбаева Г.М., Закирова М.Ж.
ЖАМУ, Жалал-Абад ш.
gulsara73@mail.ru, de.110@list.ru

Annotation

Die Aenlichkeit und Unterschied der Substantiven in der deutschen und kirgisischen Sprachen.

Аннотация

Бул макала немис жана кыргыз тилдериндеги сөз өздөштүрүүгө жана айырмалоого арналган.

Ар бир тилдин өзүнүн грамматикасы бар. Немис жана кыргыз тилинин грамматикасынын айырмачылыгы гана болбостон, кээ бир окшоштуктары да бар. Эки тилдин бири-биринин айырмачылыгын айтсак, анда төмөндөгүлөрдү айтууга болот. Кыргыз тилинде алты жөндөмө болсо, немис тилинде төрт жөндөмө бар. Кыргыз тилиндеги жөндөмө мүчөлөрдүн милдетин немис тилинде артиклер жана предлогдор аткарат.

Немис тилине караганда кыргыз тилинде сүйлөмдө сөздөрдүн тизмеги дээрлик эркин.

Мисалы: Мен кечээ айылга бардым.

Кечээ мен айылга бардым.

Айылга мен кечээ бардым.

Айылга кечээ бардым –

деп айта берсе болот. Ал эми немис тилинде сүйлөмдө сөздөрдүн орду туруктуу, б.а биринчи **ээ**, экинчи **баяндооч** андан кийин башка айкындоочтор колдонулат.

Мисалы: Gestern fuhr ich ins Dorf

Ins Dorf fuhr ich gestern.

Бул сүйлөмдө акыркы ins Dorf – деген сөздү биринчи же акыркы орунга коюп сүйлөөгө болот. Калган сөздөрдү алмаштырууга мүмкүн эмес.

Кыргыз тилинде этиштин чактары, мамилелери ж.б. өздөрүнө тиешелүү мүчөлөр менен түзүлөт. Ал эми немис тилинде болсо, этиштин чак жана мамиле категориялары негизинен жардамчы этиштердин жардамы менен түзүлөт.

Мисалы: Ich tanze.

Ich habe getanzt.

Ich will tanzen.

Кыргыз тилинде сөз түркүмдөрүн алардын маанисине, мүчөсүнө карата обой эле айырмалоого болот. Ал эми немис тилинде сөз түркүмдөрүн сүйлөөдө колдонгондо гана билсе болот. Кыргыз тилинде предлог жана артикль жок, бирок булардын маанисин кыргыз тилинде мүчөлөр жана сөздөр аткарышат.

Кыргыз тилиндегидей эле немис тилинде буюмдар, жандуу маанини туюндурган сөздөр зат атооч сөздөргө кирет.

Мисалы: der Kugelschreiber – ручка

das Wasser – суу

der Berg – тоо

der Junge - бала
 die Katze - мышык
 die T - эшик
 die Arbeit – иш, жумуш
 die Liebe – сүйүү

Немис тилинин зат атоочтору өздөрүнө мүнөздүү болгон белгилери менен кыргыз тилинин зат атоочторунан айырмаланып турат. Зат атооч сөздөрү белгилүү, белгисиз артиклдер менен бирдикте баш тамга менен жазылат.

Der Student ist fleissig – Тырышчаак студент.

Das Buch ist auf dem Tisch. Китеп столдун үстүндө жатат (турат).

Зат атоочтор жандуу, жансыз экенине карабастан белгүлүү белгисиз артиклдер менен жазылат. Ошондой эле артиклдер сөздөрдөн родун аныктап берет жана ар бир жөндөмдө өзгөрүп жөндөлөт.

Мисалы: N. der Student – die Studenten
 G. des Studenten – der Studenten
 D. dem Studenten – den Studenten
 A. den Studenten – die Studenten
 N. das Buch – die Bücher
 G. des Buches – der Bücher
 D. dem Buch – den Büchern
 A. das Buch – die Bücher
 N. die Mutter – die Mütter
 G. der Mutter – der Mütter
 D. der Mutter – der Mütter
 A. die Mutter – die Mütter

Жогоруда келтирилген мисалдар далилдеп тургандай der – м.р., das-ср.р., die –ж.р менен зат атоочтор түзүлдү жана ар түрдүү өзгөчөлүктөр менен төрт жөндөмөнүн жекелик жана көптүк санында жөндөлүшү. Артиклдердин жөндөмөлөрдөгү өзгөрүүлөрү кыргыз тилинде мүчөлөрдү түшүндүрөт, башкача айтканда– га, - го, - дан, - ден, - нан, -нун, ж.б. мөчөлөрдү келтирүүгө болот.

Немис тилинде зат атоочтор сүйлөмдө предлогдор менен бирге колдонот.

M: *Meine Freundin wohnt bei ihrer Schwester.*

Менин курбум эжесикиникинде жашайт.

Heute gehe ich zum Arzt.

Бүгүн мен врачка барам.

Бул сүйлөмдөгү – bei, - zum , предлогдору кыргыз тилиндеги – да, - до, - га, - го мүчөлөрүн туюкдурду.

Немис тилинде зат атоочтор кыргыз тилиндегидей эле жөнөкөй, **туунду** жана **татаал** болуп бөлүнөт.

Жөнөкөй зат атоочторго төмөнкүдөй сөздөр кирет. Мисалы: der Kuli, der Mann, der Sohn, die Tochter, die Tür, die Tasche, das Bett. Das Buch, das Mädchen. Бул сөздөр толук кандуу, бүтүндүктү түшүндүргөн зат атоочтор болуп эсептелет. Туунду зат атоочтор түзүлүшү боюнча уьгу жана мүчөдөн турушат.

Мисалы: - der Lehrer – мугалим
 die Freiheit – эркиндик
 der Arbeiter – жумушчу.

Ал эми зат атоочтор эки же андан көп уьгу сөздөрдөн биригип, бир маанини берүүчү зат атооч түзүлөт.

Мисалы: - das Wörterbuch – сөздүк

die Bahnhof – автовокзал
der Kindergarten – бала бакча

Немис тилинде зат атоочтор энчилүү жана жалпы атка бөлүнүшөт.

Немис тилинде кыргыз тилине салыштырмалуу бардык **ким? – эмне?** деген суроого жооп берген зат атоочтор баш тамга менен белгүлүү артиклдин коштоосунда жазылат, башкача айтканда зат атооч менен артиклди бир сөз катарында карайбыз. Бир гана энчилүү аттар артиклсиз жазылат.

Мисалы: Gerhard – Герхард
die Katze – мышык
die Tafel - доска

Жалпы зат атоочтордун ичинде саналуучу жана саналбоочу заттар бар.

Саналуучу зат атоочторго өздөрүнүн өлчөмү жана түрү боюнча бир – бирден санала турган буюмдардын аттары кирет.

Мисалы: eine Katze – 10 Katzen
ein Ball – 10 Bälle
eine Tafel – 10 Tafel

Саналбоочу зат атоочторго өздөрүнүн белгүлүү өлчөмү жана түрү жок болгондуктан, саналууга мүмкүн эмес заттардын аттары кирет.

Мисалы: die Schönheit – сулуулук,
die Liebe – сүйүү,
das Leben – жашоо.

Саналбоочу зат атоочтор көптүк саны жок болгондуктан, алар белгисиз артикль менен колдонулбайт. Эгерде аларды белгүлүү категориядагы буюмдардан ичинен бөлүп айтсак, анда белгүлүү артикль колдонулат.

Мисалы: Diese Uhr ist aus dem Gold.
Бул саат алтындан жасалган.

Бул сүйлөмдө – aus – предлогу – dem – артикли менен бирге – дан мүчөсүн түшүндүрөт.

Немис тилинде да зат атоочтор кыргыз тилиндегидей жекелик жана көптүк санда өзгөрөт.

Мисалы: das Buch – китеп
die Bücher – китептер

Немис тилиндеги зат атоочтордун көптүк санынын түзүлүшү төрт негизги жөндөлүштөн турат.

Мисалы: 1. der Gast – die Gäste
 конок – коноктор
2. das Kind – die Kinder
 бала – балдар
3. der Schüler – die Schüler
 окуучу – окуучулар

Жогорудагы мисалдардан баамдагандай немис тилинде жекелик жана көптүк сандар окшош эле түзүлүп, артиклдердин өзгөрүлүшүнө гана таандык болушу да мүмкүн.

der Schüler – die Schüler

Ал эми кыргыз тилинде мындай өзгөчөлүктөр жок, сөзсүз **лар, лор, лер, дер, дор, тар, тор**, ж.б мүчөлөр менен түзүлүшөт.

Немис тилиндеги зат атоочтордун көптүк санынын түзүлүшү роддорго да көз каранды болушат, ал эми кыргыз тилинде мындай эмес.

Немис тилинде чет тилден кирген зат атоочтордун көптүк саны сөзсүз «s» тамгасынын кошулуусу менен түзүлөт.

Мисалы: das Hobby – die Hobbys

das Kino – die Kinos
das Hotel – die Hotels

ушундай суффикс менен кыскартылган сөздөрдүн да көптүк сандары түзүлөт.

Мисалы: die Oma – die Omas
der LKW – die LKWs

Кыргыз тилинде болсо байыркы убакытан калган мүчөнүн жалганышы менен гана түзүлөт. Кыргыз тилиндеги дагы бир өзгөчөлүк көптүк санды түшүндүргөн кээ бир зат атоочтор көпчүлүк убакта жекелик санда колдонулат.

Мисалы: die Freundschaft – достук
der Friede – тынчтык
das Geld – акча

Ал эми кээ бир зат атоочтор кыргыз тилиндеги көптүк жана жекелик санда колдонула беришет.

Мисалы: кеңеш – der Rat
иш – die Arbeit
чач – das Haar

Кыргыз тилинин айырмаланып, немис тилинде зат атоочтун грамматикалык жактан өзүн айырмалап турган роддук категориясы бар.

Немис тили кыргыз тилинин бир өзгөчөлүгү зат атооч сөздөрдүн кайсы родко таандык экени өзүнчө бир маанини түшүндүрбөгөн жардамчы сөз – артикль менен бирге жазылып, колдонгондо ачык көрүнүп турат.

Мисалы : der Junge – бала
das Mädchen – кыз
die Tochter – кызы.

Немис тилинде да кыргыз тилинде да зат атоочтор сүйлөмдө көбүнчө ээнин же толуктоочтун милдетин аткарышат:

Мисалы: das Mädchen gibt den Kugelschreiber zur Schwester.
Кыз калем сапты сиңдисине берип жатат.

Das Mädchen – ээ.

den Kugelschreiber – тике толуктооч
zur Schwester – предлогдуу толуктооч.

Эки тилде теъ зат атоочтор сүйлөмдө аныктоочтун, бышыктоочтун милдетин аткарышат.

Мисалы: Ich gehe immer in die städtliche Bibliothek.
Мен ар күнү шаардык китепканага барамын.
Er ist mein Bruder, er ist Schüller.
Ал менин бир тууган иним, ал окуучу.
Sie geht in die Schule am Morgen.
Ал мектепке эртең менен барат.

Немис жана кыргыз тилинин зат атоочтордун түзүлүшүнүн окшоштуктары жана айырмачылыктарын салыштырууда да көптөгөн мисалдарды берүүгө, далилдөөгө аракеттендик. Берилген мисалдардагы айырмачылыктар немис тилинин грамматикасынын бардык өзгөчөлүктөрүн көрсөтө алган жок. Немис жана кыргыз тилдеринин зат атоочтордун айырмачылыгы жана окшоштугу бул макалада салыштырып берүүгө аракет кылынды.

Адабияттар:

1. Н.В. Бориско “Самоучитель немецкого языка” том I-II
2. А.В.Овчинникова “500 Упражнений по грамматике немецкого языка”

3. А.Ф.Овчинников “Грамматика немецкого языка”
4. И.Смирнов Übungsgrammatik